

Олександр Шульгин

Державність чи гайдамаччина?

(Збірник статей та документів)

В-во «МЕЧ»
Париж 1931

Handwritten: 176(16) - 1944

ЗАХІД ЧИ СХІД?

(Замість передмови).

Тяжко вести політику на еміграції. Але нічого не вдієш: коли вся Україна закута в кайдани, коли під большевицьким чоботом усе мусить мовчати, наш обов'язок за неї говорити і підтримувати те гасло, що винесли ми з України, гасло Української Народньої Республіки. Це наш обов'язок і ми від нього не відступимо.

Тяжко ж працювати через те, що мораль певної частини наших політичних кол, тих саме, що творять, так мовити, «опозицію», надзвичайно понизилась. Ніколи ще не доводилося нам мати до діла з таким брудом, як тепер.

Часом люде говорять, що політика це взагалі «брудне діло». Але це чиста неправда. Політика мусить прагнути до людського добра. Політика в час будування народом своєї держави має особливо поважне завдання і кличе до великих ідеалів.

Коли ж вона робиться брудом то винні в тому самі люде, які гадають, що в політиці «все можна». Ні, політика, коли вона позбавлена високої моралі, ніколи не приведе ні до чого дійсно великого! Політика, збудована на дрібних хитрощах і брехнях, може дати задоволення честолюбству того чи іншого діяча, ніколи ж не дасть поважних результатів. Політика, якій бракує елементу моральности, веде тільки до загибелі, руїни, до катастрофи.

А між тим у нас чимало є кол, які ці мої слова і зараз годні взяти за наївність і майже дурницю. Далеко ще нам до ідеалів Драгоманова і Масарика...

Коли слідуєш за українською пресою в Галичині, й особливо за закордонною, так званою «націоналістичною», часом жах бере. Люде до того забріхуються, що самі собі і другим перестають

Львівська державна
наукова бібліотека

15.953

Львів. Бібліотека
АН УРСР

21.156

вірити. Все, що є свого, зневажають, до чужинців повагу мають безмежну. Словам чужинця, хоч би й найменшого, вірять, як закону. А коли чесні українці говорять правду, вони, судячи певно по собі, беруть це за брехню.

При таких умовах дуже утруднюється наша політика, особливо міжнародня. Сидючи за кордоном — це річ елементарна — нам перш за все доводиться заводити тісніші знайомства і співпрацю з можливо більшою кількістю чужинців, з різними націями і державами.

Це, властиво, наш обов'язок перед Батьківщиною.

Але всякі такі стосунки викликають відразу підозріння.

Знов ці люди наші, судячи, очевидно, по собі, не розуміють, що і в нашому найгіршому емігрантському становищі можна мати гідні відносини з представниками чужих держав та народів та зберегати свою цілковиту політичну незалежність; що працюючи чи то з французами, чи то з англійцями, чи з румунами, чи з поляками, чи з чехами можна незмінно зоставатися тим самим: у к р а ї н ц е м .

І коли хтось з нас виявляє більше національної енергії, хоче щось зробити за кордоном, ці «хитрі» політики довго ламають собі голови: «на кого ж він працює, чи на німця, чи на француза, чи на поляка, чи на румуна?»

Дійде такий мудрець аж до далекої Хини, але не догадається, що ця людина, українець з роду, працює тільки для одного — д л я У к р а ї н и...
Що робити: по собі судять...

Нам, діячам У. Н. Р., твердо прив'язали вони ярличок: «полонофіли». Звичайно, ми, дійсно, прагнемо порозуміння з Польщею, не дивлячись на всі можливі труднощі. Але чи тільки з нею?

Скрізь і всюди ми заявляли і знов це тут говоримо: ми шукаємо і будемо шукати порозуміння як з нашими безпосередніми західними сусідами — поляками та румунами, так само (і може ще з більшою енергією) з іншими, теж західними, народами. Ми гадаємо, що тільки це наближення до заходу, до Європи може урятувати нас від

московського імперіялізму. Це не значить, що ми готуємо «хрестовий похід» проти Москви, що мріємо обов'язково про так звану інтервенцію. Ні, ми віримо, що час прийде, коли український нарід встане і скине з себе ярмо неволі. Але тоді саме співчуття Європи нам і буде потрібно.

Ми віримо, що втягнення України в міжнародні стосунки та інтереси нашого континенту створить в майбутньому ту атмосферу, в якій у самої Москви агресивність значно ослабне... Бо і дика звірина нападає на одинокую людину, а від гурту тікає... Коли ж не втіє і таки кинеться на свою жертву, вириваючи її з того гурту, буде принаймні кому допомогти, щоб відбитися...

Між сходом і заходом, ми твердо обрали захід.

Отже, коли хто хоче нам причепити якийсь «ярличок», по принципі міжнародньої політики, один можемо прийняти: — західники.

Це є основна конкретна ідея нашої міжнародньої політики — вся решта тільки логичні висновки з неї.

Мета наша — докладніше з цими висновками зазнайомити громадянство наше і тим не загострювати, а, по можливості, згладжувати ті розходження, що дуже часто з'являються не на ґрунті дійсно принципівому, а через різні, часом трагічні, непорозуміння. Ми хочемо висвітлити правду і тим сприяти оздоровленню атмосфери, яку створюють різні небезпечні і авантюристичні елементи нашого суспільства.

ДЕРЖАВНІСТЬ ЧИ ГАЙДАМАЧЧИНА?

(Наші чергові завдання).

I.

Ми мусимо вести боротьбу за нашу державність. Не раз і не два, скрізь, де нам доводиться говорити перед нашим громадянством, повторюємо ми ці слова: здобуття державности це основне завдання нашого (та й чи тільки нашого?!) покоління.

Нація, що не має держави, є нещасливою, безборонною.

Народ, що цього не розуміє, що не прагне здобути собі державности — не вартий навіть того, щоб його звати нацією.

За державність і самостійність України боремося ми з завзяттям вже довгі роки. За державність та самостійність полягли найкращі сини України.

За державність та самостійність мусимо ми поневірятися по людях, жити на чужині далеко від Батьківщини, а там «на нашій не своїй землі» так само за ці ідеї страждають по совітських тюрмах, у далекому Сібіру, на півночі, у Соловках наші, ще безконечно більш нещасливі, брати.

Хто з українців не поділяє цих завдань: державність і самостійність?

А між тим незгода поміж нами якась існує. В чім полягає вона? — Про ці «прокляті питання» говоримо далі в цій брошюрі. Тут же хочемо тільки ще де-що додати, ще ясніше зформулювати свою думку.

В нашій історії були великі люде, що знали чого хочуть. То були стародавні князі, то були гетьмани та їх старшина козацька. Робили і вони часом помилки, але все ж мали якийсь план, йшли до якоїсь мети, не впадали у одчай навіть серед

тяжких обставин. Великий Богдан розбив Польщу, створив козацьку державу, увійшов у дипломатичні зносини з тими державами, які тоді були чогось вартими та могли стати Україні у пригоді. Пішов він і на Переяславську раду. Ми тепер вважаємо це помилкою, але все ж це певний план, це велика і, на той час, здавалося, реальна політика нашого найбільшого з гетьманів. Знали чого хотіли і Виговський, і Дорошенко. Знав, може найкраще з усіх знав, Мазепа та його вірний спадкоємець Орлик...

Але поруч з цим була і друга сторона в нашій історії, дуже, загалом, трагічній. Страшні злидні доводили народ наш до тяжкого зневірря, до розпачу. Не раз підіймався він проти своїх гнобителів, різав і бив. Цей рух можна охрестити одним словом гайдамаччина. Були і тут свої герої, Гонти та Залізняка. Було їх чимало і серед козацтва, і на Запоріжжю.

Як можемо ми ставитись до цього руху? — Натурально, симпатії наші завжди були на боці покривджених, і «Гайдамаки» Шевченка захоплювали завжди наші серця. Ми, властиво, виростили на побожному відношенню до того «свяченого», що його гострили гайдамаки проти гнобителів нашого народу.

Ми виростили й жили ще в той час, коли Україна була міцно скута в кайданах могутньою Росією, коли доводилося боротись за найелементарніші національні здобутки, за якусь невинну брошюру українською мовою, або (і це вже було величезною справою) за свою газету. Провадити якусь ширшу, реальну політику було неможливо. Отже, тоді ці гайдамацькі настрої були в певній мірі оправдані. Вони своїми завзятими лозунгами піднімали принаймні дух, кликали до боротьби, й це вже було добре.

Але події 1917-1920 року, все те, що діялось і діється, не могли пройти даремно. Морально, національно перш за все, виріс наш народ, — повстала тепер та сила, на яку в своїх змаганнях ми можемо спиратись. Зменшилась, безконечно ослабла й сила московська, не дивлячись на те, що сьогодні вона ще панує у нас. Українське питання зацікави-

ло народи цілого світу. Всі майже великі держави в свій час визнали були Україну. Наше питання стало питанням міжнароднім. Довести діло до краю, здобути й затвердити державність і самостійність нашу — це завдання, для якого, звичайно, потріб-но докласти ще величезних зусиль, упертої система-тичної роботи, для якого потрібна однодушність і однастайність всіх сил наших. Але все ж, не дивля-чись на труднощі, це основне завдання — здобуття державности — стоїть тепер цілком в площині можливого. Треба тільки умі-ло, ціпко, мудро братись за діло і вірити в те, що обставини будуть для нас хоч більш або менш сприятливі. Не даром так турбує наша справа росіян всіх відтінків, які не можуть помиритися з тим, що Україна таки хоче і буде самостійною.

При таких умовах кличі гайдамацькі це більш як небезпечне явище. Кожний українець мусить подумати і дати собі відповідь, на який з двох наших традиційних шляхів він має стати, який шлях обрати. Чи шукати практичних політичних шляхів та спокійно, не дивлячись на найгірші обставини, йти до певної, цілком реальної, національної мети, чи знов, заплющивши очі, гукнути: «ріж і бий»?

Державна, конструктивна політика, чи гайда-маччина, одчай, зневірря?!*)

Наш уряд, той, що виніс на собі весь тягар боротьби за Українську Народню Республіку, може так само (як і старі гетьмани) робив ті чи інші помилки, але він все ж найшов певний, цілком реальний шлях, роками йде по тому шляху і не дивлячись на те, що знаходиться на вигнанні, не тільки не зменшив свого політичного значіння, а навпаки — що раз у осягає більшої до себе поваги як серед чужинців, так і на самій Україні. Щоб боротись з ним, на що не йде наш ворог?! Не досить їм було забити вождя народу, провідника держави, Симона Петлюру, захотіли вони ще знищити фі-

*) Ці дві традиції нашої історії, — конструктивну і руйницьку, — висунув в українській публіцисти-ці В. К. Ліпінський. Переймаючи тут цей поділ, ми, однак, як це побачить читач далі, вкладаємо в нього зовсім інший зміст, ніж автор «Листів до братів хлі-боробів».

зично й морально всю інтелігенцію нашу тільки за одно підозріння, що ці люде підтримують «страш-ний уряд», хоч він уже десять років сидить на виг-нанні. Присуд ворогів — це найкращий атестат. Уряд У. Н. Р. лають вороги, боряться з ним, бо він дійсно є справжнім центром нашої національної акції, бо він найшов цілком реальний шлях, який, безперечно, рано чи пізно доведе нас до перемоги. Уряд У. Н. Р. і за кордоном підтримують поважні українські політичні угруповання, а серед них особливо яскрава партія радикально-демократична, до якої і я сам маю честь належати. Підтримує уряд і величезна більшість нашої політичної емі-грації, і в першу чергу військова її частина, ті, що збройно захищали прапор У. Н. Р.

Але поруч з цією конструктивною політичною силою існують і сили деструктивні, руйнуючі сили, що праотців своїх мають серед колишніх гайдамаків. В свій час найбільше ця течія виявля-лася у С.-Р.-івської партії (хоч були там і інші елементи), нині цей напрям (принаймні за кордо-ном) репрезентують так звані «націоналісти» (дар-ма що с.-р. були крайні ліві, а «націоналісти» — фаїсти і крайні праві).

Ми далекі від того, щоб зробити закид цим лю-дям в тому, що вони всі не люб'ять України, що вони всі не хочуть їй добра. Але ми гадаємо, що вони по-миляються і що до тих помилок тягне їх чи то зне-вірря, розпач, чи то занадто бурхлива енергія, що бродить в жилах їх, як тее молоде вино. Але одне певно: ця новітня гайдамаччина, коли б вона була пануючою серед нас, мусіла б довести нашу справу до того, до чого завжди доводить нерозважливність і розпач. Особливо ж небезпечна ця течія тим, що її наївних адептів непомітно, потайки направляють і дуже вигідно для себе використовують явні й таємні вороги наші в своїх, вже дійсно ганебних, цілях.

II.

Які ідеї висовує наша новітня гайдамаччина? На чому грають їх провідники? Вони закидають нам, що начеб то ми зрадили ідеї соборности. Але

на це мусимо раз на завжди сказати: Це не правда! Кожний з нас, найгарячіших прихильників Уряду У. Н. Р., так само, як і «націоналісти», носить в душі своїй цю мрію. Соборність держави, об'єднання всіх земель своїх в одній державі — це стремління властиве більш або менш кожному народові, кожній свідомій себе нації. В цих бажаннях жадної ріжниць немає ні між нами, реальними політиками, ні нашими максималістами, новітніми гайдамаками.

Ріжниця повстає тільки тоді, коли ми з неба сходимо на землю, та, подивившись на мапу Європи, обрахувавши всі наші сили і найдальші політичні можливості, говоримо, що досягнути в повній мірі цього ідеалу ми не в стані, бо на те у нас не вистачить сили. Про це пишемо ми далі і згадуємо слова «соборника» Панейка: соборности можна досягнути тільки, коли опертися на всю колишню Російську Імперію, соборности можна досягнути тільки шляхом зречення від самостійности, себто і від державности.

Що ж цінніше — «соборність в рабстві», чи самостійність і державність принаймні 30 мільйонів українців. — Ми даємо відповідь і тут, і далі цілком певну: самостійність і державність є для нас цінніше над усе.

Отже, соборности не можна досягнути принаймні в час, коли будується наша українська державність. Але й далі, певно, здобути її буде не легко. Оскільки можемо ми сьогодні щось передбачати, ми завжди уявляємо собі, що на сході таки буде існувати якась Росія, що, переживши стан анархії, таки вернеться до сили, й тоді знов буде зазіхати на Україну. При таких умовах ми мусимо бути на сторожі й мати завжди забезпечений спокій принаймні з боку західних сусідів, себ-то, в першу чергу, Польщі та Румунії. Ми помиляємось? — Нехай же панове «націоналісти» вкажуть щось ясніше, щось справді реальне, що може заступити оці цілком ясні думки. Нехай скажуть де знайти ту силу, що може і

від Москви одірвати Україну, і у західних сусідів всі землі, населені українцями поодбирати?.. — Ми такої сили поки що не бачимо навіть на обрію... Сила нашого народу? — Ми гаряче віримо в неї, але ж не треба і переоцінювати її. Вся біда в тому, що у наших «націоналістів» до гайдамацької традиції домішується ще отой старий московський вплив, те злочасне «авось» і голосне «шапками закидаємо». Реального політика, який розуміє що то є відвічальність за свої слова і діла, такі вигуки «перекона-ти» не можуть.

Історичні приклади? — Дійсно, Чехословаччина та Польща відразу в 1919 році досягнули «соборности», більш того — максимальних своїх жадань, які може й самим їм не снилися. Але це ж було чудом, це ж була перемога великої Антанти, це ж був розгром Німеччини і Австро-Угорщини; це ж події, що трапляються раз в століття. Маючи за своїми плечима майже весь світ, Клемансо, Вільсона, Ллойд Жоржа і Соніно, — можна було, при певній зручності, досягнути в одну хвилину того, що іншим народам не дається віками.

Яким народам? — А навіть таким, як німці. Помінаючи те, що вони загубили за війну, хіба й раніше не були німці в Австро-Угорщині чи в Швейцарії? Розглядаючи приклади Німеччини і Франції, ми можемо прийти навіть до того висновку, що прагнення до соборности не є абсолютним, себ-то часом це прагнення просто зникає у деяких народів. Запитайте ви якого хочете швейцарця чи то з Женевы чи з Лозанни чи бажає він (чистий француз по мові й культурі) приєднати ці міста і їх кантони до Франції. Він перш за все вас не зрозуміє, а коли зрозуміє, то розсміється. З другого боку, запитайте якого хочете громадянина французької республіки чи хоче він приєднати до своєї держави Женеву чи Лозанну, Люксембург чи Бельгію (французьку) — він так само подумає, що ви божевільні: французам це і до голови не приходить. Інший навіть скаже, що це їм вигідно, щоб люде французької культури жили в Швейцарії, бо це робить цю країну справді нейтральною (а не германо чи італофільською), а часом і сприяючою Франції: французький елемент в Швейцарії і в Бельгії це ж щирий союз-

ник Франції в цих державах, що направляє їх політику на лагідні для Франції шляхи.

Чи може статись щось подібного (як в Швейцарії) з тими частинами українського народу, що попали до наших західних сусідів? Це залежить від цих самих сусідів. Коли вони будуть і далі «пацифікувати», найзавятіша ірідента в майбутньому їм забезпечена. Коли ж наші люде здобудуть по цих державах автономії і повне забезпечення своїх національних інтересів, то і їх стремління до відірвання ослабне, так само, як ослабне і стремління України до притягнення їх до себе. Але... в Швейцарію на сході Європи ми мало віримо: коли б наші західні сусіди й хотіли дійти до цього ідеалу, зробити це їм через брак відповідної культури (тої, що в Швейцарії) буде не легко.

Отже, багато питань треба буде налагодити в майбутньому Україні зі своїми західними сусідами. Яким чином? Шлях збройний, як ми сказали, з огляду вже на одну тільки постійну небезпеку з боку Москви, є неможливим. Але мирним шляхом, шляхом дипломатичним, сусідським чимало справ можна буде залагодити, бо коли Українська держава буде зацікавлена в мирних відносинах з Польщею та Румунією, то й вони де що зацікавлені будуть в Україні.

Так чи инакше, а певно якась, і не мала, частина нашого народу житиме в сусідніх нам державах. Ми цього хочемо? — Ні, але це реальний факт, з яким тільки діти від політики можуть не числитися. Кожен з нас хоче соборности, кожен хоче, щоб Україна була як найбільшою і як наймогутнішою державою, і тільки реальна ситуація примушує нас сказати, що цей ідеал здійснити нам за тяжко, оскільки не прийде в світі до повної політичної зміни, до зовсім не відомої нам нової міжнародньої ситуації, яку ми ні передбачати, ні, тим більше, вводити в наші практичні політичні розрахунки не можемо.

III.

Таким чином наші люде (певна їх частина) залишаться довше чи менше (цього передбачити абсолютно не можливо) відірваними від самостійної Української держави. Отже, це є річ дуже небезпечна, бо повстає загроза денационалізації й тим самим повстає питання нове: за забезпечення прав національним меншостям.

І коли основним, найбільшим нашим завданням, що стоїть для нас над усе, є і буде державність та самостійність, то ми ніяк не можемо випускати з ока справи меншостевої. — Хто й як за неї має боротись? — Натурально, це є перш за все завдання самих меншостей, себ-то тих українців, що опинилися, або зостануться чи під Польщею, чи під Румунією, чи під Чехословащиною (колись доведеться додати і «під Росією», бо ж напевно якась частина українців, принаймні в Азії, залишиться в межах Росії).

Звичайно, велику ролю можуть відігравати в таких випадках і національні держави: коли уряд У. Н. Р. знов буде в Києві, а його офіційні представники сидітимуть в Лізі Націй, становище наших меншостей безконечно посилиться. А до того роля чи то уряду У. Н. Р. на вигнання, чи, тим більше, нашої еміграції не може бути рішачою в цих справах. Це не значить, що ми мусимо сидіти склавши руки: що є в наших силах ми мусимо робити і ми робимо. Але треба добре пам'ятати, одначе, що це діло дуже делікатне і часом, щиро бажаючи допомогти, можна тільки пошкодити. Через те представники уряду У. Н. Р. і співзвучні йому громадські кола так рішуче заявляють скрізь, що вони не беруть на себе репрезентацію українських меншостей, бо це була бузурпація, та що у внутрішні справи сусідніх нам держав ми не втручаємось: коли ми виступаємо в цих справах на міжнародньому полі, ми робимо це на ґрунті міжнародніх правних умов, які дозволяють обмірковувати справи меншостей в різних державах. Але громадяне У. Н. Р., що опинилися на еміграції, доки вони не прийняли підданства чи то польського, чи то румунського, чи чехословацького мусять дуже

уважати, щоб не переступати межі дозволеного (через те українська політична еміграція в Польщі і в інших країнах рішуче ухилялась від будь якої участі в виборчій кампанії до відповідних парламентів і т. д.).

Так само треба зазначити, що не в наших інтересах доводити до справжньої війни між меншостями та більшістю, скажемо прямо—між галицькою людністю та поляками. І то з тих причин, що це усе, безперечно, відіб'ється на нашій основній боротьбі за державність проти Москви: ніщо так не може бути милим останній (і Москві червоній, і Москві білій, емігрантській), як загострення відносин поміж українцями та поляками. («Пацифікація» це є дар з неба большевикам, на який вони навіть і не сподівалися).

Очевидно, рано чи пізно мусить настати якесь порозуміння між нашими меншостями і польським урядом та громадянством. Не криємо від себе, що досягнути цього не легко. Всяке порозуміння і особливо порозуміння між двома сторонами, що довго й уперто ворогували між собою, що протягом років не знаходили потрібним навіть говорити між собою — це справа надзвичайно складна й тяжка. Порозумітись, це значить не тільки щось здобути, а і від чогось відступити, це значить піти на певний компроміс. Але компроміс завжди викликає обурення у менш розвинених політично виборчих мас. Оглядаючись на них, боючись stratити так дорого їм популярність, парламентарії з обох сторін дуже туго між собою погоджуються і дуже легко приймають гордий жест людей, що компроміс відкидають (і за це останнє оплески їхньої трибуни, їх виборців, принаймні на певний час, забезпечені). Щоб дві сторони порозумілися, треба щоб з обох боків були сміливі люде, які в разі чого не боялися б опинитися на якийсь час в меншості, не боялися б гомону мас. Політичне порозуміння, майже так як і революція, потребує своїх героїв. А чи знай-

дуться вони як з польського, так і з українського боку?

Порозуміння перш за все може статися тоді, коли обидві сторони прийшли до глибокого переконання, що воно їм потрібне. Ясно, що таке переконання мусить бути у кожного з українських послів і сенаторів, що почувають на собі тягарь відвічальности. Не секрет для нас, в якому тяжкому стані може бути Східня Галичина, що не встигла ще прийти до себе після «пацифікації», де багато шкіл, «Просвіт», кооперативів та інших установ замкнено чи поруйновано, де весь кооперативний рух і взагалі економічний розвиток країни поставлено під велику загрозу з огляду на ту ж «пацифікацію» і, може ще більше, з огляду на міжнародню економічну кризу...

Так само дуже добре розуміємо ми, що кожний польський патріот мусить жадати залагодження відносин з українським населенням в Східній Галичині. Справи «пацифікації» набрали незвичайно широкої, лихої популярности за кордоном. Доки там не почують, що це діло залагоджено, кредит політичний Польщі, безперечно, буде підірваним. Держава не може бути і по суті сильною, коли кілька мільйонів прикордонного населення залишається до неї більш або менш ворожим... Польські політичні діячі, як і наші діячі з Галичини, мають великі підстави шукати взаємного порозуміння... Ми б хотіли вірити, що в час, коля ця брошура вийде, ці сторінки вже застаріють, що до якогось порозуміння там таки прийде...

Але те, що ми чули про переговори, не дуже нас заспокоює і коли починати з взаємних ультиматумів, коли вимагати в кредит офіційної заяви лойяльности від меншостей, досягнути чогось дуже й дуже тяжко.

Держави і меншості це не рівні сторони, не договір, а просте порозуміння мусить, на нашу думку, бути межі ними. Вимагати від представників меншостей офіційного акту лойяльности, це значить розглядати цю меншість, як якогось середньовічного колективного васала, як державу в державі, розглядати її, як певну юридичну особу і тим перебільшувати її значіння. Без лойяльности,

звичайно, діло не посунеться наперед, але вона прийде, ця лояльність, сама собою в міру того, як держава виконає те зобов'язання, яке вона на себе прийняла супроти цього населення, прилучивши його до своєї держави.

Ситуація трудна, але і не з таких ситуацій виходили люде переможцями. В час революції гукав Дантон: «Сміливости, ще раз сміливости». Цієї сміливости і мужности можемо ми побажати обом сторонам і при цих складних переговорах...

А ми? — Ми не сміємо безпосередне втручатися в ті розмови, бо це може тільки погсувати справу. Але ми з напруженням за ними слідкуємо, бо від того чи иншого закінчення цих переговорів, від успіху чи неуспіху їх залежить у великій мірі і розвиток нашої загально-національної справи, успіх нашої боротьби за державність і незалежність.

Отже, до справи меншостей ми підходимо з цілком практично-політичного погляду. Тут всяка демагогія, всякі зайві, занадто крикливі виступи, особливо з нашого емігрантського кола, можуть тільки шкодити справі.

IV.

Але повстає ще третє питання, що нам уявляється не менш гострим і важливим, як сама боротьба за права національних меншостей. Навіть коли ці права будуть так чи инакше здобуті, все ж наші люде житимуть по різних державах. Кожна держава, коли і не денационалізує людей, робить їх трохи иншими. Держави вмюють впливати ріжними шляхами на своїх підданих. Небезпека роз'єднання, розбиття нації повстає перед нами.

Ми бачимо на прикладі самої Польщі, як трудно збити до купи познанців, бувших російських поляків і поляків галицьких: це ріжні люде, ріжний світ. А проте скільки дбали поляки ще з давніх давен про єдність національну всіх цих частин!

Немає чого ховати, що існують великі відміни між наддніпрянцями і наддністрянцями відміни, що ведуть часто до тяжких непорозумінь

по-між обома частинами одного народу. У нас дуже люблять говорити про державну соборність, але це ж далекий, в повній мірі може й ніколи не здійснимий, ідеал, а тут, саме на ґрунті оцих суперечок про соборність ідеальну, губиться та соборність реальна, яку ми і зараз мусимо здійснювати: соборність — нації. Це є ще одне завдання, яке повстає перед нами поруч з боротьбою за права меншостей.

Як його осягати? — Тут звичайно найбільшу ролю мусить відігравати як найтісніша співпраця на полі національної літератури, мистецтва, науки, на ґрунті чисто культурному. Але поруч з цим мусить існувати і робота чисто політична: творення спільної національної ідеології, одної спільної мети, стремління до взаємного порозуміння. Менш взаємних сварок, недовірря та закидів!.. Це теж наблизить нас до тої соборности.

Читач, переглядаючи ці рядки, певно сам зробить висновки, що від цього ми дуже далекі. Яким тільки брудом не закидають нас, наприклад, панове націоналісти, більшість яких, як відомо, складається з галичан, а часом і помірковані панове з ундівської преси. А кому на користь? Відповідь ясна: на користь всім нашим ворогам...

Отже, праця для затвердження соборности нації, праця для осягнення цього цілком можливого ідеалу, має величезну історичну вагу. Розбиття нації це був би знов подарунок з неба для ворогів українства — цього ми мусимо стерегтися, як найбільш.

V.

Таким чином три завдання, не рівні, правда, по своїому загальному значінню, ріжні по методам праці, стають перед нами:

1) Перше і найголовніше: боротьба за державність і самостійність, себ-то боротьба проти московського імперіялізму.

2) Боротьба за права наших меншостей.

3) Боротьба за єдність, соборність нації.

Ідея соборної державности залишається, та-

ким чином, тільки ідеалом, мрією, гаслом, яке ми зберігаємо в серцях наших, але не маємо сил поставити на прапорі, як річ на сьогодні й на завтра не реальну.

Так думають ті, що шукають конструктивної державницької політики української, так думають прихильники уряду У. Н. Р.

А що ж думають панове націоналісти, наші новітні гайдамаки?! — «Ріж і бий!» — «Не роби жадної ріжниці між заходом і сходом!» — «Бийся скрізь де можеш з однаковою силою і завзятістю за соборність і за державність»...

Від гасел сих б'ються молоді серця. Але пригадаймо приказку: «Дай серцю волю, заведе у неволю».

Один з панів «націоналістів», воюючи проти нас і проте мене грішного (ці війни, до речі, найбільш до вподоби де-яким відважним «націоналістам»), попракає мене, що я всіми мірами борюся за налагодження справи меншостей і говорю, що «мириться треба, бо треба жити».

— «Як, — говорить цей мій критик, — Шулгин не кличе до боротьби? Як, він кличе до пасивності?» — І тут же цитує (дуже, до речі, красномовно) і Мусоліні, і стародавніх його предків. Але мушу заспокоїти свого наївного критика: він напросто нічого не розуміє в політиці, і перш за все, не розуміє того, що то є для мене слово «жити».

Жити, для мене значить — боротись. І я не тільки кличу до боротьби, але й борюся, як вмю й як можу. Тільки крім крику серця є ще й стратегія. Боротись, це не значить битись направо й наліво (це й є гайдамаччина). Боротись, для нас це значить точно намічати місце куди ми хочемо нанести наш удар, точно визначити ворога, скласти план боротьби і по цьому плану твердо і невідступно йти до своєї мети.

Боротьба за всяку ціну за нашу державність, боротьба гостра, завзята проти червоних окупантів.

Боротьба за права меншостей.

Боротьба рішуча й уперта за нашу єдність, за соборність нації.

Чи на цих завданнях не можуть поєднатись всі ширі українські громадяне? Ми твердо віримо, що

більшість громадянства з нами, але ми з повагою ставимося до кожної, хоч би й помилкової, але щирої думки і напрямку. І до цих наших противників ми звертаємо наш клич: подумайте, перегляньте по ширості ваші власні думки. Порівняйте з тим, що ми говоримо. Запитайте себе самих, хто ви і що ви. Ви гайдамаки? Ви не вірите в справу, в її успіх? Тоді йдіть до «націоналістів» і зоставайтесь серед них.

Хто ж вірить в справу, хто хоче не тільки кричати, а робити діло реальне, здобувати найдорожче для нас — державність і самостійність, той мусить йти з нами, той піде за кров'ю політичними, постріляними в боях, але ж все гордими і славними нашими прапорами, прапорами Української Народньої Республіки.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 15.953

ПРОКЛЯТІ ПИТАННЯ

I.

Під назвою «За шмат гнилої ковбаси» з'явилася стаття в одній українській американській газеті. Тема її: коментарі до передової «Тризуба» з приводу подій в Галичині. Люде, що працюють «за шмат гнилої ковбаси» — це ми, діячі УНР. Писано це автором галичанином, людиною, певно, не мудрою. Можна б над такими дурницями і не спиняти уваги читача, але це все ж цікава ілюстрація того, як далеко може зайти розірваність по-між людьми та їх взаємна ворожість.

Страшно подумати, що може й справді, по щирости, слідом за немудрим публіцистом, так можуть думати і його читачі, і зводити всю велику і трагічну політику нашу до цього страшного віршу:

«за шмат гнилої ковбаси».

В усякому разі така стаття в українській американській газеті могла з'явитися тільки в атмосфері дуже хворобливій. Це відбиток, правда, у кривому дзеркалі, що все збільшує, тих труднощів, які все ж і в Європі існують, між наддніпрянцями і галичанами, по-між тими, що стоять на ґрунті політики У. Н. Р. та її противниками. Ця контроверза витворена обставинами, вона є трагічна в самій своїй суті, але саме через це, на мою думку, не треба її замовчувати, а руба, ясно ставити, по щирости говорити один до одного, і тоді прірва, яка нас часом розділяє, може перетворитися у маленькій рівчачок, коли не зникнути цілковито.

Між наддніпрянцями і нами, наддніпрянцями, це не перше непорозуміння. Воно повстало від року 1920, або навіть раніше, від часу, коли почалися сварки між галицькою і наддніпрянською частинами нашої делегації в Парижі, від часу, коли

частина галицької армії перейшла на бік Денікіна.

Коли раніше обурювалися наддніпрянці, то після договору 1920 року галичане обурилися проти наддніпрянців, і обурилися далеко гостріше, як перші. А коли за договором 1920 року послідувала і катастрофа того ж року, коли Симон Петлюра, а властиво наша держава була переможеною, піднявся страшний галас не тільки серед галичан, але і серед наддніпрянських патріотів. Можна сміло доповнити стару приказку: «переможців не судять» словами: «переможені завжди винуваті». Отже ми були переможені року 1920 і тому без сумніву винні «во многих і многих гріхах».

Про що ходило тоді?—«Петлюра віддав (де-які говорили навіть «продав»!) полякам Галичину і Волинь».

На справді Симон Петлюра нічого не віддавав, а продавати йому було нічого, бо нічого й не мав. Він разом з своїм наступником Андрієм Лівидьким в імені уряду 1) погодився на нинішню лінію польських кордонів і 2) нічого не згадав в договорі про Галичину.

Чому він це зробив? Яке мав право? — кричали його вороги.

По-перше, тому, що ці землі фактично вже були в руках поляків, по-друге, тому, що галичане самі мріяли, щоб ми їх залишили в спокою, бо сподівалися, що без нас виграють легше справу проти поляків в Лізі Націй, по-третє, тому, що серед жажливих обставин цієї і тільки цієї ціною можна було визволити решту України, себ-то чотири п'ятих нашої території, і, нарешті, — і це саме головне — цим і тільки цим можна було урятувати державу.

На той час це не вдалося. Але скільки не думатимемо ми тепер, порозуміння те чи інше з західними сусідами нашими, це було в основі своїй одиноке правдиве рішення справи, оскільки ми стоятимемо на ґрунті самостійности України.

«Або — або». Хочеш відірвати («відірвати» — ще не значить «визволити») від Польщі Східну

Галичину, зрічися самостійности, і навпаки. На сьогодні, як і на вчора, як певно і на завтра, це «або-або» зостанеться аксіомою.

Людина не дурна, д-р Панейко, для якого концепція самостійности є «безнадійна, не моральна і шкідлива», говорить, що «вирятувати Східню Галичину, визволити її нещасну українську людність і її варстат праці — землю з-під наїзду, може тільки оружна сила, яка зі Сходу насунеться на Варшаву і на Збруч». *) Але не треба думати, що цією силою має стати, на думку автора, українська держава; ні, Панейко, скромно прикриваючи «наготу» думки своєї, говорить, що цією силою може бути «тільки держава і військова організація, яка обіймає землі між Чорним і Білим морем». Як бачимо, пан доктор трохи соромливий, але говорючи просто, він міг би сказати: цією силою може бути тільки Росія.

Але, що-правда, автор говорить далі вже одвертіше: «... це невмолимий закон. Україна і Московщина, чи їм це мило чи не мило, призначені природою жити з собою в зв'язку, ближчому ніж з іншими державами і народами, призначені бути спільниками в одній імперії, призначені здійснити кожний свою самостійність у рамках своєї спілки».

Що це за «єдина імперія»? І при чому тут «самостійність»?!

— Пане докторе, — хочеться нам сказати до Панейка, — здійміть, будь ласка, фіговий листочок. Краще покажіть себе у всій своїй реальній красі. Скажіть просто: во ім'я одірвання (не визволення) Галичини від Польщі, Ви зрікаєтеся самостійности України. Ви віддаєте весь наш народ в рабство Сходу. В рабство, кажу Вам, бо коли Ви не знаєте, що розуміє під словом «федерація» Москва, то ми це добре знаємо.

Але як це не дивно, в одному сходимося з достославним паном Панейком: «або-або». Хочете самостійности, не мрійте про державну соборність,

*) Др. В. Панейко, «З'єдинені держави Східньої Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії». Відень, 1922.

хочете державної соборности, — ідіть в науку до д-ра Панейка. «Або-або», tertium non datur.

Ми обираємо без застережень самостійність, бо думаємо, що коли у цієї самостійної України і «не буде сили», щоб битися на всі боки і одривати хоч би і українські землі у своїх західніх сусідів, у неї напевно стане сили, щоб шляхом порозуміння полагодити багато сусідських справ і, у всякому разі, забезпечити українську людність чи то від колонізації, чи то від румунізації, чи взагалі від насильства. Про соборність державну, як ідеал, ми говоримо в попередній статті. Тут ми підходимо до соборности з боку виключно практичної політики.

Отже, ми обираємо шлях самостійности. Ми його обрали і за ним ідемо з упертістю, яку здавна приписують москалі «хахлам».

II.

Але повернемося до взаємовідносин галичан і наддніпрянців. В 1920 - 1921 роках ми наче розійшлися, наче розкололися. В «Українському Прапорі» (газета Петрушевича) знайшлися навіть теоретики «двох» націй. Але це минуло. Багато сприяла тому Прага, спільна культурна праця двох частин єдиної нації. Багато сприяв час. І коли вбили вождя нації Симона Петлюру, стало ясным, що ми одні одніх розуміємо. За труною Симона Петлюри йшла вся соборна Україна.

Коли скінчився похорон, зникло перше вражіння, почалися будні, це повне порозуміння утримати не могло, бо й завдання перед нами стояли не зовсім однакові. Ми, наддніпрянці, на чолі з урядом УНР, всі зусилля свої зосереджуємо на боротьбі за самостійність України, за державність її. Галицьке населення, волиняки та інші наші «меншості» провадять боротьбу за свої «права меншостей». Отже, тактика наша була з необхідности різна; ми могли критикувати їх методи, вони — наші, але це не заважало тому, щоб кожний про себе думав: «роби ти своє, а я своє, щось з того та буде».

Може я помиляюся, але коли

уряду УНР зустрічалися з діячами — українськими послами до польського союму, вони, коли й сперечалися де-що між собою, ненависти чи ворожнечи в усякому разі не відчували один до одного.

За кордоном, в Європі, настрої політиків галицьких і наддніпрянських були трохи гірші, але все ж спільну мову, коли й не спільне порозуміння, знайти було можна (за винятком, звичайно, наших новітніх гайдамаків).

Гірше справа була в Америці; закинуті далеко, галицько-українські переселенці жили, так мовити, категоріями 1920 року: себ-то (може і з нашої вини) лінії наддніпрянської, УНР-івської політики вони майже не розуміли.

Але в усякому разі годі вже було на початку 1930 року говорити про яку будь взаємну ненависть, про розподіл нації на дві частини.

І от приходять події літа — осени 1930 року. Що-правда (мусимо говорити правду, хоч би це кому і не подобалося), розпочався терор організацією українською, що зветься УВО. Терор цей був немудрим, недоцільним і, скажемо просто, страшним по своїм наслідкам. Тай даремно бере його на свою відвічальність УВО: хтось інший допомагав їм більше, як вони, може, цього хотіли.

І пришли тоді ті страшні репресії, що по своїй дивній брутальності дійсно не могли не обурити і не спалахнути всю Україну. Здається, не було ані одного українця, у якого б однаково не стискалося серце від тих болісних звісток.

Кожний по своєму висловлював ці почуття свої, кожний по своєму говорив і протестував. Одні випустили відозви чи брошури, інші (саме ми) виступали на міжнародних конгресах, використовуючи дипломатичні зв'язки свої, щоб хоч якось залікувати рани на серці народу українського.

Що можуть противники наші закинути тій позиції, яку зайняли урядові чинники УНР, ті громадські установи, що підтримують уряд, принаймні в його загально-національній акції?! Чи мусіли ми просто змінити в основі до поляків стосунки?!

Мусимо знову нагадати нашу основну тезу: «або-або». Коли хочемо добиватися самостійності, мусимо зберігти і, до останньої можливості,

стосунки з західними нашими сусідами. Чи дасть нам це реальну допомогу в боротьбі за незалежність? — Це інше питання. Обміркувати його на сторінках преси, може, й затяжко, але ясно одно: мати проти себе в ту рішучу хвилину, що вже наближається, і Схід, і Захід, і Москву, і Польщу, — це значить опинитися в тій ситуації, в якій вже ми були в 1919 році, це значить бути знову переможеними.

Як не вражені були ми подіями в Галичині, твереза політична думка сказала нам ясно: треба зробити величезні зусилля, зробити що в спроможності нашої, щоб допомогти залагодити справу, щоб поліпшити становище українського населення в Польщі, але про зміну політики не може бути й мови. Іти на зміну політики — це було б справжнім політичним самогубством.

Політика є річ жорстока: чи Німеччина (хоч і переможена, але все ж могутня держава) порвала з ССРСР, коли довідалася, що сотки тисяч німецьких колоністів в цій країні обідрано до нитки, коли тисячі цих голих і виснажених людей повернулися до Рейху?! Ані в меншій мірі, бо Німеччина думає (помилково, на нашу думку), що союз з ССРСР є одиноким для неї порятунком в її сучасній політичній ситуації...

III.

Отже, чи дали ці події в Галичині привід для нашого розподілу, до загострення відносин? Гадаю, що там, в краю, в Польщі, легше зрозуміють одні других, як і після 1920 року. Але за кордоном, в Європі, завдяки різним політичним спекулянтам, в Америці, завдяки повній нашій одірваності, загострені настрої таки створилися.

І от, з'являється навіть ота ганебна стаття: «За шмат гнилої ковбаси».

Чи думав той, хто читав (певно той, хто писав, думати не вмів), що це може значити!? Що б ми були за люде і щоб ми були за нація, коли б «за шмат гнилої ковбаси» продавали рідну справу!!

І продавати, виходить, мав би не Петро чи Степан, а уряд УНР, на чолі якого стоїть відомий, досвідчений і всіма поважаний політик Андрій Лівидський, права рука покійного вождя Петлюри, уряд, в якому головує той, кого можна пострікати в чім хочете, але тільки не в «любостяжанії».

Не хочеться згадувати злих сторінок з історії УНР, той нещасливий 1919 рік, коли примазувалися до нас всякі люде «ради лакомства лукавого». Але де вони? — Всі позникали, порозбігалися давним давно. Зникло потроху (як спустіла державна казна) і багато порядних людей, пішло чимало на якусь працю за шматок хліба. А ті, що несли прапор УНР — Петлюра, Лівидський, Прокопович, Сальський, ті несли тягар свій далі. З тяжкою бідою несли, але несли. Чи не могли й вони десь улаштуватися?! Чи гірші вони від інших?!

Був час, про це тепер можна говорити, коли для утримання уряду ми всі склалися по 40-50 франків і все ж не дали згаснути вогню. Для чого ж ми це робили? За той самий «шмат гнилої ковбаси»?

Прийде час, коли обставини дозволять, коли розкриття нашого урядового внутрішнього життя перестане бути «революційною таємницею», і повний відчит за діла і слова свої дамо ми всьому народові нашому.

Але застерігаємо і тих, що тут живуть, і тих, що по той бік океану знаходяться, від закидів негідного характеру, бо ці ганебні обвинувачення майже цілої еміграції, величезних мас народу нашого в якійсь зраді — це тяжко відбивається на всій справі нашій. Це нищить у чужинців віру в Україну. Коли навіть припустимо, що оті люде, діячі УНР — Прокопович, Сальський чи Шульгин, роблять собі «кар'єру на політиці», то ті тисячі і тисячі людей, що працюють на копальнях і заводах на чужині, що сидять по тюрмах, ті, що заслані у Соловки, ті, що ростріляні більшовиками, ті, що сиділи на процесі СВУ — і вони, ідучи за нашими гаслами, дбали теж за отой «шмат гнилої ковбаси»?!

Але годі. Політика уряду Української Народної Республіки і всіх тих, що його підтримують,

стоїть по-за всякими підозріннями. Вона ведеться во ім'я щастя єдиної соборної нації нашої, во ім'я української державности, во ім'я самостійности.

Будемо, коли обставини того вимагають, дискутувати, будемо переконувати один одного в правоті своєї думки, але одкинемо, як не гідні, оті ганебні закиди, від яких радіє тільки ворог.

ПЕРЕДЗВОНИ

I.

Нація ми молода, до державного життя ми ще не звикли, більш од того — не звикли ми і до політики взагалі. Через це так легко вмілим агентам наших ворогів творити в нашому ж осередку внутрішню анархію. Доки ще не дішло до великих подій, це все не має великого значіння, і внутрішні суперечки мають не такий вже трагічний характер. Але страшно подумати, як все це може нам пошкодити, коли прийде час дванадцятий і коли знов матимемо ми нагоду стати до будування нашої державности.

Найбільш тяжка суперечка, що українців роз'єднує між собою і яку особлив оуміло використовують наші вороги—торкається справ, зв'язаних з меншостями.

Що правда, справа не легка, особливо коли взяти під увагу, що ходить тут про кілька мільйонів людей, національні права яких дійсно незабезпечено, життя не унормовано, а часом діло доходить до таких трагічних подій, як ті, що перенеслися над Східною Галичиною восени 1930 року.

Яку позицію займаємо в цій справі ми, що підтримуємо і провадимо політику уряду УНР?—На це питання ми давали вже не раз свою відповідь: ми підтримуємо жадання меншостей, але не беремо на себе «їх репрезентації», полишаючи її офіційним представникам меншостей, себ-то їх депутатам. Але наші противники, ігноруючи цілком другу частину вищенаведеної формули, здається, найбільш дратуються саме тим фактом, що ми не залишаємося пасивними супроти фактів, що діються, наприклад, в Галичині, що ми стаємо на оборону наших земляків, де це належиться. Вони скрізь охрестили нас «полонофілами», і навіть «агентами» Польщі, і їм тепер дуже прикро бачити, що ніхто інший, як пред-

ставник уряду УНР на широкому міжнародньому форумі, на конгресі в Данцігу, бере в цій справі слово і виголошує промову, яка звертає загальну увагу і викликає гарячу відповідь з боку голови польської делегації і обіцянку розслідувати справу.

Звичайно, тих, що не звикли до тої мови, якою культурні люде говорять на міжнародніх конгресах, дуже легко переконати (і це вже робиться), що, мовляв, Шульгин замало сказав, що він не сказав навіть всього, що він сам думає з приводу подій в Галичині. Нема чого й казати, як наївні ці міркування: не можна ж перед таким конгресом, який був в Данцігу, виголошувати мітінгову промову. Українська делегація, звичайно, абсолютно не хотіла сваритися з нашими західними сусідами, бо це б йшло всупереч всій тій політиці, яку провадимо, це б протирічило тим глибоким переконанням, які ми маємо, але ми хотіли звернути увагу польської делегації і всього конгресу на тяжку проблему Східної Галичини і цього досягли в повній мірі.

Але цей виступ ще більше роздратував наших противників, і вони тим більше лютують. І от в Галичині розкидано було прокламації, що Шульгин виступав в Данцігу «в оборону Польщі»; в Празі пише якась «Кореспонденція», що «на Шульгина накинулася пані Бакер з обвинуваченням»; що він «зраджує інтереси українського населення» і тому подібні нісенітници і дивовижні брехні.

Для чого це їм потрібно? Щоб побороти ненависну УНР, яка «мусить» мати марку «полонофільства», «зради» і т. ин.

Одночасно т. зв. «націоналісти» «обвинувачують» українських дипломатів, що вони перед чужинцями порівнюють становище на Великій Україні і в Галичині і що говорять, буцім-то в останній населенню все ж ліпше живеться, як під совітами. Страшний злочин! Але про цей «злочин» знають, оскільки нам відомо, тільки на підставі якихось чуток, джерело яких більш як підозріле. А от чомусь промовчують ці «обвинувачі» про другий «злочин», а саме про те, що пише автор брошюри «Calvaire d'un peuple» (ст. 13), де він заяв-

ляє, що переслідування української церкви в Польщі «перевищує по своїй беззаконности та брутальности методи большевицького режиму». Отже, галічанину можна порівнювати, а нам ні!

Мусимо признатись, що нас взагалі методи порівняння не так уже лякають. І коли згадати той жах, що охоплює наше селянство під совітами вже більше 10 літ, ті наїзди відділів ГПУ, що відбуваються систематично вже 10 літ, коли більше 10 літ грабують вони це населення з тим, щоб потім все, рішуче все, одібрати шляхом славнозвісної колективізації, коли пригадати голод, що знищив мільйони населення багатой хлібодатної України, коли пригадати заслання десятків тисяч селян за «бандитизм» і спротив проти колективізації на далекі Соловки на вірну смерть, коли заглянути у страшні підвали ГПУ, облиті кров'ю тисяч і тисяч жертв червоного терору, коли все це згадати, — то тоді можна сказати панам легковажним обвинувачувачам: каємося, ми думаємо, що під Польщею жити легше, як під московським червоним чоботом.

Але хай дарують нам ці панове з «Розбудови Нації»: ні чужинці, ні ми в порівняннях не зацікавлені, бо одною міркою судити і СССР, і Польщу неможливо. В першому — це є варварський і безвірний режим — а тут же є держава, що входить до складу культурного світу, до Ліги Націй, і вимоги, які ставляться до Польщі, зовсім інші і більші, як ті, що ставимо ми до тих, що панують на Україні, і для яких є тільки одинокий вихід: вмерти, загинути.

Т. зв. «націоналісти» в своєму органі пишуть і стогнуть, що немає у нас єдності. Так, немає. Коли більшість, величезна більшість, — повторюємо це знов, — 80 відс. нашої еміграції (беручи натурально її всю, а не одну Прагу) з нами, то ці панове «націоналісти» і ще де-які дрібні угруповання з минулою славою і з порожнім сучасним, з нами погодитися ніяк не можуть. Дуже шкода. Але це все ж не може примусити нас одступитися від основної нашої лінії.

Самостійність України, стоячи на шляху реальної, а не фантастичної політики, мож-

на здобути тільки маючи за собою західніх сусідів, тільки маючи за собою співчуття Європи. Україна ізольована, як в 1919 році, Україна, оточена з усіх боків ворогами, конче, обов'язково знов впаде в пащу большевицької, чорносотенної чи ліберальної Москви. Дбаймо за нашу державність, за єдність думки, за єдність, соборність нації, за права меншостей, але не будемо утопістами і зрозуміймо, що говорити в наш час про соборну Україну в розумінню державному є фантастикою, про яку можуть мріяти тільки діти од політики.

Це гірка правда, але все ж правда. Українське громадянство все в цілому, і в тому числі «націоналісти», серед яких, не дивлячися на дуже злий провід, є багато здорових, хоч і політично не зрілих елементів, мусять це зрозуміти, цю думку перетравити. Тоді, і тільки тоді, реально осягнемо ми порозуміння, яке є так бажане для справи. Це найширше наше бажання.

II.

До цих «Передзвонів» ще кілька уваг: у нас стільки є взаємного недовір'я, стільки бажання пошкодити своєму політичному противнику, що люде, аби насолити один одному, жертвують своїми власними інтересами.

Нема чого казати: ми визнаємо (як властиво і всі українці) сучасні східні кордони Польщі, як реальний факт, як життєву конечність. Але скільки разів після 1920 року доводилося мені самому (і то офіційно, в імені Уряду У. Н. Р.) говорити, що уряд ніде Галичини в принципі не зрікався, а тільки залишав (з необхідности, звичайно) це питання відкритим і покладався (як з рештою і представники Галичини) на вирок Ліги Націй чи Ради Амбасадорів. І все ж галицька преса постійно твердила в той час, що уряд з р і к с я Галичини. Це була неправда і це був аргумент на користь полякам, але зато це дискредитувало уряд У. Н. Р., і це бу-

ло вже добре. Як можна працювати серед таких «мудрих» політиків?

Тепер, на превеликий жаль, повторюється те саме з приводу мого виступу в Брюсселю (з яким читач може познайомитись з прилог до цієї брошури): з'явилася 7 березня 1931 р. ганебна замітка в «Ділі». З радістю ухопилося останнє за статтю одного німця п. Аменде, людини до того відомої своєю безтактовністю. П. Аменде дійсно був на конференції в Брюсселю, чув мою промову і написав, що вона на його думку була «надто поміркованою». Це діло ще суб'єктивне, тут можуть бути ширі помилки, гірше ж те, що п. Аменде передає свою розмову зі мною, якої я з ним на ці теми ніколи не мав. Коли редактори «Діла» зі смаком передрукували статтю цього пана, їм не прийшло до голови запитати себе, — а як поставився Аменде до промови Курціуса в Женеві. Тон останнього був не менш стриманий, як і моєї промови, й вимоги, які *mutatis mutandis* були сформульовані Лігою Націй з приводу подій в Шлезьку, дуже нагадували тези моєї промови. Німці взагалі були дуже задоволені результатами женецьких нарад. А ось п. Аменде не задоволений українцями в Брюсселю. І «Діло» не подумало: а чим продиктовані ці слова п. Аменде? Він німець (з Естонії, здається), дбає за свої інтереси, він не хоче, очевидно, жадного полагодження відносин в Східній Галичині. Ці події цікавлять його тільки як матеріал для гострих виступів проти Польщі, ненависної німцям. Але чи ж і «Діло» хоче тільки крику? Чи «Діло», що, скільки нам відомо, тісно зв'язане з УНДО, не хоче реальних здобутків для Східньої Галичини?

Ставлючи питання про так звану пацифікацію в Брюсселю, ми з моїм товаришем Романом Смаль-Стоцьким прагнули до покарання винних, до відшкодування збитків, що зчинилися в час пацифікації, до реального і радикального полагодження справ меншостевих. Чи це не є жадання українських послів і senatorів з Східньої Галичини? Чи це не є жадання самого «Діла»?

Але де там! Аменде сказав, Аменде, третьосортний німецький політик, виступив проти нас, і для «Діла» це закон і прекрасна нагода закидати гря-

зюкою тих, кого по традиції де хто (певно не всі?) з редакції вважає за своїх ворогів.

Читачі цієї брошури самі можуть судити про виступи наші в Брюсселю (див. додатки), але можу тільки сказати ще одно, а саме, що майже всі делегати, які були на засіданню під час наших виступів, підходили до нас і здоровили з моральним успіхом. Дійсно, Аменде мене не вітав, але його старший (Аменде є секретарем міжнародного конгресу меншостей, що збирається що року в Женеві), саме голова конгресу меншостей п. Вільфан, як найгарячіше вітав наш виступ, як крок наперед в напрямку освітлення і піднесення галицької, та й взагалі української, справи...

Мушу зазначити, що на засіданню комісії був і п. Дмитро Андрієвський, що тепер став в ряди «націоналістів», се-то в ряди наших противників. Але (це робить, звичайно, честь п. Андрієвському) він цілком об'єктивно в своєму бюлетеню відмічає, що «українських делегатів вітали за їх поведінку тверду і разом з тим коректну». (*Bureau de presse ukrainien, Bruxelles, 23 лютого 1931 р.*)

В Данцігу і Брюсселю ясно і не двузначно заявив я кого і що я репрезентую. Чи не заявляв я в Брюсселю, що саме українські послы і сенатори в варшавському соймі є більш компетентні, як ми, в справі меншостей і що «я не хочу брати на себе відповідальности говорити в їхньому імені»? Але панам з «Діла» «не має коли», певно, читати наші промови, у них є тільки час щоб писати отакі ганебні замітки з приводу наших виступів...

Знов до теми про єдність і соборність нації: чи панове з «Діла» (все ж це одинока і найдавніша українська щоденна газета) розуміють, яку своїми виступами беруть на себе відповідальність? Яке на всіх об'єктивних українців зробить вражіння ота стаття від 7 березня? Вона, безперечно, викличе їх обурення. Кому це на користь? Все тим самим нашим ворогам. А чи на користь українським меншостям зменшувати інсинуаціями вагу виступу нашого в Брюсселі, про це сам читач наш нехай розсудить.

Ні, що й казати, при такій стадії нашої політичної культури тяжко працювати українському

політикові. Особливо тяжко, коли він торкнеться меншостевої справи. Тут одна людська пристрасть.

Коли б ми мовчали що до Галичини — скільки б нас за це лаяли?! Коли ж ми рішуче й одверто, обережно, але послідовно і вперто, обороняємо інтереси наших меншостей, знов гвалт і одні прикrostі.

Зрештою, після того як вигадано було мою «сварку» в Данцігу з панією Baker, коли вигадано було, що польський депутат Стронський був «обурений» моєю «поміркованістю» (досить перечитати в кінці цієї брошури кореспонденцію з Брюсселю, щоб зрозуміти всю ганебність цієї вигадки) і т. д., стало ясным, що тут ведеться систематична і уперта кампанія проти нас. Тут безперечно замішані панове, що безсоромно провадять свою акцію по наказу, даному з гори. Звідки? Ні вся редакція «Діла», ні навіть вся редакція «Розбудови Нації», охоче припускаю, того не знають. Але ми те добре знаємо: ця кампанія пресова, розрахована на людську дурість, ведеться большевицькими таємними агентами, набраними серед міжнародніх авантюристів.

Брехня має певні вигоди: на якийсь час вона робить своє, вона ділає на людські не хитрі уми, але це тільки на якийсь час.

Правди, як сонця, не знищать темні сили. Скрізь хмари проривається воно і нищить зловредні тумани і найстрашніші мікроби.

Ми боремось за праве діло, ми ідемо вперед з чистими руками і з чистим сумлінням. Ми віримо! що ми кладемо свою цеглину для великого діла визволення українського народу. Ми віримо, що Pravda vitezi, як казав Ян Гус. Правда перемаже!

ДОДАТКИ

ДОДАТОК I

З ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ УНР.

Комунікати Українського Пресового Бюра в Парижі

I.

Уряд УНР і події в Галичині.

Олександр Шульгин в імені уряду УНР подав в Женеві ноту п. міністру закордонних справ Польщі Залеському з приводу галицьких подій, в якій, во ім'я майбутнього співжиття двох сусідніх держав — УНР і Речі Посполитої Польської — привертає увагу міністра Залеського до необхідності дати реальне задоволення законним вимогам української меншости в Польщі.

Ця писана заява є логічним продовженням тих виступів, які було зроблено урядом УНР в Парижі і Варшаві.

II.

Протест уряду проти запрошення ССРСР в Підготовчу Комісію для Європейської Унії.

Як відомо, Підготовча Комісія для організації Європейської Унії, що цими днями відбула свою першу сесію в Женеві під головуванням Аристиди Бріана, після довгих дебатів, запросила до часткової участі в своїх працях представників ССРСР. Проти цього запрошення від імені уряду УНР Олександр Шульгин подав свої зауваження в листі на ім'я п. Бріана, переславши копії цього листа до всіх членів Комісії.

П. Шульгин, зазначаючи, що Україна в майбутньому конче мусить належати до Паневропейського Союзу, підкреслює, що для ССРСР там місця бути не може, бо з погляду українського совітський харківський уряд не репрезентує ні в якій мірі інтересів країни, а з погляду європейського ССРСР та III Інтернаціонал ведуть до знищення Ліги Націй і європейської культури, яку саме хоче піднести Європейська Унія. Отже, співробітництво таких протилежних сил є абсолютно неможливим.

(«Тризуб» ч. 263-4, 1 лютого 1931 року).

ДОДАТОК II

Справи Східньої Галичини на засіданнях комісії меншостей Унії Товариств для Ліги Націй.

Наше громадянство знає з преси, що Українське Товариство для Ліги Націй, що входить до складу Унії цих товариств, проводить за останній час досить активну діяльність.

Треба також згадати, що на сесії засідань Унії з'їздяться раз-у-раз представники відповідних товариств цілого світу і, в першу чергу, представники товариств з різних європейських держав. На чолі делегацій приїздять такі визначні діячі, як Лорд Роберт Сесіль, лорд Дікінсон, або граф Бернсторф (Німеччина), або Енессі (був. міністр і амбасадор Франції). Універсальність Унії, її напів офіційний характер, визначність осіб, що там беруть участь, надає цьому міжнародньому форуму дуже поважний вигляд. В усякому разі для нас, українців, це є тим «чистилищем», через яке ми прийдемо колись до самого «краю», до Ліги Націй.

Унія має кілька постійних комісій, серед яких комісія меншостей є одна з найбільш важливих і цікавих.

На засіданнях цієї комісії в жовтні 1930 р. в Данцігу і, в лютому (15) 1931, в Брюсселю обмірковувалася там і справа українська, а саме справа так званої пацифікації в Східній Галичині. Подасмо далі відомості про ці засідання, користуючись почасти офіційним звітом самої Унії (про Данціг), матеріялами українського товариства для Ліги Націй і кореспонденціями, що були свого часу уміщені в «Тризубі».

1.

Засідання в Данцігу.

Під час загальних дебатів по докладу генерально-го секретаря, забирає слово голандська делегатка пані Бакер ван Боссе і, між иншим, говорить про українську справу. Цей абзац з її промови подасмо за Бюлетенем Унії (число V, жовтень-грудень 1930 р., ст. 49):

«Пані Бакер дуже зворушена новинами, що з'яви-

лися у англійській пресі з приводу важливих подій що мали місце на південному сході Польщі, куди було послано військові карні експедиції і які було направлено проти певних центрів української людности. Пані Бакер просить польську делегацію перевірити ці факти й оскільки вясниться, що вони відповідають дійсності, прийняти міри, щоб припинилися ці прикри події».

Далі Пані Бакер говорить за інші справи, що не торкаються України.

Згідно протоколу, виступають потім п. Вільфан і п. Роттр, але за українську справу не згадують.

Нарешті, бере слово п. Ліпацевич. Польський делегат говорив майже годину, але ні одного слова не сказав у відповідь пані Бакер.

Тоді забирає слово проф. Шувльгин і знов порушує справу, підняту панією Бакер, домагаючись відповіді. Подасмо його промову на підставі матеріялів Українського Товариства для Ліги Націй:

«Пане Голово, високоповажні пані і панове,

«Я мав ще в Брюсселю, в лютому 1930 р., нагоду заявити в цій самій комісії, що наше Українське Товариство для Ліги Націй репрезентує тут велику Україну, репрезентує нашу державність. Ми не маємо мандату від українських меншостей їх тут репрезентувати. Через це я не буду входити в деталі питання, поставленого тут панією Бакер. Але доля наших земляків, під яким би небом не жили вони, нам болить, і я мушу гаряче подякувати пані Бакер, що порушила цю дуже болючу для нас справу.

«В цьому питанню я підкреслюю три моменти. По-перше, мушу з жалем визнати, що в Галичині були дійсно акти терору і саботажу. Але це були вчинки людей не відповідальних, до яких домішувалися і люди злочинні. Всі партії галицькі, голова церкви Митрополит Шептицький та нині наступник С. Петлюри президент А. Лівницький, — всі осудили акти терору й саботажу.

«По-друге, порушене панією Бакер питання торкається репресії з боку польської влади супроти української людности. Це питання звернуто панією Бакер до польської делегації. Ходить про те, чи не були непропорційно перебільшені ці міри проти терору? Чи правдивими є сумні звістки газетні про них? На жаль, ми думаємо, що так. В усякому разі на це, очевидно, дасть свою відповідь польська делегація, і ми маємо довіряти, що делегати польського товариства для Ліги Націй перейняті тими ж гуманітарними почуттями, що і вся Унія.

«Третій і найголовніший момент, на який я тут звертаю увагу, полягає в тому, що коли ці події, що нас так засмучують і хвилюють, могли мати місце в Галичині, то, очевидно, вони могли з'явитися на ґрунті дуже нездорової атмосфери, яка створилася там між українською і польською стороною. І ми від душі по-

бажаємо тут присутній польській делегації сприяти як найскоршому розрішенню цього болючого питання.

Нашу Унію, її представників в Женеві, приймав Голова Асамблеї п. Титулеску. Я мав честь бути в цій делегації і мені запам'яталися слова п. Титулеску, сказані у відповідь на промову нашого шановного голови, лорда Дікінсона. Державний муж Румунії сказав саме, що розрішення справи меншостей лежить не стільки в інтересах самої меншости, скільки в інтересах держави, в якій вона живе. Справді, на що мати злих підданих, коли можна їх зробити добрими і вірними громадянами? Для цього тільки треба дати їм те задоволення, якого вони бажають.

«Як українець, я щиро бажаю, щоб національні потреби української людности, що живе в Польщі, були задоволені. Але я не є ворог польської державности й я сподіваюся, що в інтересах свого власного розвитку і сили, польська державність сама зажадає нарешті дати відповідне задоволення українським меншостям».

Після гарячої промови проф. Шульгина, з місця підіймається голова польської делегації проф. Дембінський, що був колись головою Унії, а тепер є почесним її членом. Він заявляє і до пані Бакер, і до пана Шульгина, що польська делегація розслідує справу і на слідуючій сесії дасть свою відповідь. Але і зараз п. Дембінський може де-що сказати. Він, властиво, не бере на себе відповідальности за політику свого уряду, але мусить визнати, що атмосфера в Галичині, з огляду на терор і саботаж, створилася небезпечна. На сумлінню уряду лежить охорона спокою. В який же саме спосіб цей спокій встановлює уряд, польська делегація скаже після свого власного розсліду. Звертаючися наприкінці знову до п. Шульгина, п. Дембінський заявляє, що українській справі він співчуває, що про старі помилки він знає і що «великого українського народу» ніхто знищити не зможе.

Ці дві промови справили чимале враження на членів конференції і були об'єктом дискусії по-між делегатами, які відчували поважність справи і трагічність її.

(«Тризуб», ч. 249).

2.

Засідання в Брюсселю.

(Подаємо повністю кореспонденцію, уміщену з приводу цього засідання в «Тризубі» ч. 267, 1 березня 1931 р.).

Що-року в лютому відбуваються в Брюсселю засідання постійних комісій Унії Товариств для Ліги Націй. Унія загалом має три сесії на рік. Брюссельська сесія звичайно буває найбільш продуктивною: тут є місце осідку секретаріату Унії, тут вже делегати не

потрібують витрачати час на оглядини міста, яке всі добре знають, тут менше банкетів, прийнять, розваг, які улаштовують членам Унії, коли вони приїздять в ту чи іншу столицю європейських держав.

Остання сесія була дуже цікава. Українська делегація порушила кілька справ, відбулося чергове (властиво, перше ділове, а не організаційне) засідання Комітету Сходу і т. д. Але головні питання сесії — це справа роззброєння (сам лорд Сесіль приїздив до Брюсселю) і справа Східньої Галичини. Подамо зараз загальні відомості (офіційний протокол ще, звичайно, не готовий), які ми маємо про засідання меншостевої комісії в неділю 15 лютого. Першим пунктом саме стояла справа українських меншостей в Польщі. Три години з напруженням слідувала за цими дебатами повна зала, де були поважні представники майже всіх європейських держав. Головує, як і завжди, лорд Дікінсон.

Першим взяв слово проф. Роман Смаль-Стоцький і в імені української делегації сказав наступне (ми маємо змогу промови українських делегатів подати майже повністю):

«Пане Голово, в імені української делегації маю за шану заявити:

На зборах комісії меншостевої в Данцігу голандська делегатка пані Бакер-ван-Боссе поставила запитання про становище українців під Польщею і про так звану пацифікацію. Це запитання було цілковито підтримане в довгій промові головою української делегації проф. Шульгиним. В свою чергу, проф. Дембінський, голова польської делегації, прирік, що на слідуючу сесію комісії в Брюсселю польська делегація подасть докладну відповідь на запит голандської і української делегації. Вважаючи, що справа взаємовідносин Польщі з найбільшою своєю меншістю, українською, має дуже велике значіння для встановлення справи миру на Сході Європи, українська делегація сподівається, що одержить тут обіцяну відповідь на поставлені в Данцігу запитання і що ця поважна справа буде тут докладно обміркована».

Далі слово забирає в імені польської делегації проф. Стронський, який перш за все подає до відома, що польська делегація мала на увазі відповідь дати і що проф. Дембінський про це написав лист до Генерального Секретаря Унії. Останній це підтверджує. Промовець з'ясовує, що належить до правого крила опозиції в сеймі і що його погляди на справу можуть де-чим різнитися від поглядів другого члена делегації, представника більшости, п. Левенгерпа. Далі п. Стронський подає відомості про існування за кордо-

ном української військової терористичної організації, яка одверто в своєму, теж закордонному, органі говорить те, що вона має переводити терор на теренах Польщі. Докладно зупиняється промовець на актах «саботажу», що по його словах стали особливо інтенсивними в кінці літа 1930 року. У відповідь на ці терористичні акти уряд післав військову експедицію до Східної Галичини. Промовець каже, що характер масових підпалів примушував уряд прийняти радикальні міри. Він запитує себе що краще — військова експедиція, чи проголошення військового стану, що привело б до смертних вироків. З цієї першої промови ще не зовсім ясна думка п. Стронського, але в дальших репліках він заявив, що обидві методи він одкидає і нагадує, що його політичні друзі (н. д.) пропонували уряду ще два роки перед тим зробити законний «розсід» що-до терористичної акції, тоді уряд їх не послухав, а тепер пішов на такі крайні міри, як військова експедиція. П. Стронський визнав, що людей били, але що-до вбивств, то він знає тільки два випадки; визнає, що були факти насильства над жінками, що були факти руйнування українських інституцій. Загалом п. Стронський називає ці факти жалюгідними і говорить, що міністр внутрішніх справ веде розслідування та що винні будуть покарані.

Далі голова дає слово проф. Шульгинові.

«Пане Голово, Пані і Панове,

Коли у нас розпочинаються подібні дебати, я особливо ясно відчуваю, яке значіння має наша Унія. Це є поважна трибуна, де ми можемо в спокійній формі обмірковувати найпекучіші питання, які повстають перед нами.

Я з великою увагою слухав промову п. Стронського і можу констатувати, що він свої погляди і думки висловив з певною сміливістю і одвертістю. П. Стронський визнав, що події в Галичині є «жалюгідні», що були акти насильства над жінками, що були випадки нищення майна, що людей били. П. Стронський має рацію: смертних випадків було не так багато, але я певен, що він погодиться зо мною, що часом смерть ліпша од безчестя. Я певен, пане Стронський, що при цій дилемі, ви самі вибрали б перше...

Мушу сказати, що ці репресії викликали однодушний протест всіх українців. І то не тільки тих, що є одвертими ворогами Польщі, але й тих, що щиро прямують до порозуміння з нашими сусідами з заходу. Я належу до цих останніх і через те події в Східній Галичині особливо гірко мене засмутили.

Що ж там стається? Я далекій від того, щоб

одкидати факт, що хронологічно акти націоналізації були попереджені актами так званого саботажу. П. Стронський приписує його українським терористам. Це правда, що вони одверто в органах преси заявляють про свої терористичні плани, але чи не припускає п. Стронський, що не тільки українські терористи могли робити акти саботажу, чи не має Польща ще інших ворогів, і то із Сходу? Так чи інакше, але ці акти були засуджені, як я це вже говорив в Данцігу, і всіма галицькими партіями, і мітрополитом Шентицьким. Так само осудив їх і провідник уряду нашого на вигнання Андрій Лівницький, осудила їх і Головна Еміграційна Рада. Але, осуджуючи акти саботажу, ми мусимо сказати, що між ними і репресіями пропорція абсолютно згублена. Ми переконані, що держава може найти інші методи, щоби встановити у себе спокій, що послілка військової експедиції завжди є небезпечна тим, що в цих випадках страждають не ті, що дійсно винні, а мирне населення.

Я не вхожу в дальший опис тих, по словам самого п. Стронського, жалюгідних подій. Інші більше до того покликані — я маю на увазі представників українських меншостей в Польщі, членів парламенту. Я не хочу брати на себе відповідальности говорити в їхньому імені. Я сказав в Данцігу й тут повторю: наша асоціація для Ліги Націй повстала на Великій Україні, в Українській Народній Республіці, ще вчасі, коли ми посідали свою територію. Тепер нашу землю окуповано Москвою, і ми опинилися на вигнанні. Але ми рішуче підкреслимо: українську проблему ми не зводимо до проблеми виключно меншостевої: це є справа державна. Українську державу було відновлено у 1917 році, навіть найлютіші вороги наші, московські окупанти, не знищили цієї держави. Принаймні де jure українська совіська республіка залишається окремою державою. Ми боремося за повну незалежність України, ми боремося за відновлення УНР на наших теренах, ми боремося за демократію і за європейські форми нашої державности. Коли ж тут забираю я голос в меншостевій справі, то роблю це через те, що, як людина, я не можу бути байдужим до несправедливостей, що були заподіяні в Галичині. Я забираю цей голос, бо я переконаний є також, що реальна політика українська мусить базуватися на дружньому порозумінню з усіма націями західньої Європи.

отже і з нашими безпосередніми сусідами — поляками.

Я забираю це слово не для того, щоб зробити прикрість нашим польським колегам, а через те, що я хочу, що я гаряче бажаю найти вихід із становища, сприяти розрішенню галицької проблеми.

Як цього досягнути? Ми можемо протестувати і це не раз робили. Це дає моральне задоволення покритим, але конкретно справи не розрішує. Найкращим способом реального полагодження справи — це порозуміння на місці між більшістю і меншістю. Але чи це зроблено? Чи зроблено для того хоч перші кроки? Хто має розпочати? На це останнє питання я маю цілком певну відповідь: розпочати може тільки більшість, тільки ті, хто є зараз дужчі. Слово за польським громадянством.

Як саме розрішити справу, які конкретні форми їй надати, до цього я знову таки втручатися не буду. Але я дозволю собі висунути тут загальні принципи, які підказує мені моє сумління. Нема такої неправди, якої б не можна було полагодити; коли це не можливо з погляду матеріального, моральна репарація завжди можлива. Проти несправедливості є один лік, — справедливість, проти беззаконня — закон. Отже, винні за надужиття над мирним населенням мусять бути покарані. Це прирік міністр внутрішніх справ Польщі. Це мусить бути здійсненим. Це дасть перше заспокоєння людським пристрастям. Ми чули тут, що ніхто не заперечує факт, що були закриті і понижені ріжні українські установи. Справа ходить тільки про те, чи цих випадків було 3 чи 103, чи ще якась инша значно більша кількість. Але коли самий факт є визнаним, мусить бути визнана в принципі і та репарація, яка цим установам належить, скільки б їх не було.

І нарешті треба радикально задовольнити потреби українських меншостей. Я заклинаю до сміливості наших польських колег: в цьому напрямку треба йти як найдальше. Нема чого боятися ірідентизму: ірідентизм серед меншостей є оборотно пропорційним тому становіщу, в якому знаходиться ця меншість в державі.

Я сказав, що ці побажання продиктовані мені моїм людським сумлінням. Але мушу признатися: мої національні почуття не можуть не відограти тут своєї ролі. Як українець, я гаряче, пристрасно бажаю, щоб ці побажання здійснилися. Як і в Данцігу, так і тут я можу теж сказати, що на моє глибоке переконання радикальне задоволення українських національних меншостей лежить перш за все в інте-

ресах самої Польщі і, ставлячи своє побажання, я тим самим дбаю і за її власний інтерес.

Я роблю цей гарячий заклик до вас, панове польські делегати, до вашого суспільства і певний в тому, що даючи розрішення цим тяжким проблемам, ви сприятимете тій високій справі, яка є головним завданням нашої Унії для Ліги Націй: ви сприятимете встановленню миру на Сході, ви дійдете не до тієї чисто зовнішньої «пацифікації», а до пацифікації справжньої, внутрішньої, до пацифікації людських душ.

Довга промова проф. Шульгина була вислухана з великою увагою і вкрита оплесками. Дебати розвивалися далі. За проф. О. Шульгиним бере слово п. Левенгерц і розвиває ті ж моменти, які вже зачепив п. Стронський. Він теж вважає, що «пацифікація» дала місце для прикрих подій, але хоче довести, що иншого виходу в уряді не було, бо ще гірше було б оголошувати військовий стан. Винні за надужиття будуть покарані, — на цьому промовець категорично настоює. У відповідь п. Шульгинові він заявляє, що він згоден з тим, що більшість мусить зробити перші кроки до порозуміння, хоч би й були певні труднощі з боку меншостей. Він прирікає, що більшість піде, не дивлячися ні на що, на порозуміння і що цього порозуміння прагне все польське громадянство.

Пізніше в своїй другій репліці п. Шульгин відмітив ці слова п. Левенгерца і висловив побажання, щоб це не залишилося тільки фразою, щоб слово стало ділом (сказав це не тільки французькою мовою, але й українською).

З гарячою промовою виступила пані Бакер, що почала з подяки полякам за інформації і поставила запитання, чи не було зв'язку між виборами і пацифікацією. Польські делегати рішуче цьому заперечили. Пані Бакер поставила ще низку ріжних питань і закінчила гарячим осудом методів пацифікації та закликом до покарання винних.

Цікаву промову виголошує проф. Бове, делегат Швейцарії, редактор бюлетеня для меншостей, гарячий їх оборонець. Він починає свою промову, висловлюючи здивовання, що польські делегати говорили одверто, і розуміє всю трудність їх становища. Він також відмічає, що проф. Шульгин зумів найти відповідний тон і хоч всі відчували, що внутрішнє він «весь горить», його промова мала форму лагідну, була спокійною, «відносно спокійною». Він хоче в тих же щирих тонах обміркувати ті події, які тяжко вразили його самого. Він не є ворогом Польщі, навпаки має до неї симпатію, але тим більше мусить він зупинити свою увагу на цих прикрих подіях.

Виступають ще бельгійський делегат ван Овер-

беке, ще подають один одному репліки польські і українські делегати, а також пані Бакер і Бове.

З'ясовується, між иншим, що загальної прінципової резолюції, що була б опублікованою на зовні скласти не можна, бо загальні повноправні збори Унії (асамблея) зберуться на весні в Будапешті і там вирішено, з тактичних моментів, меншостевих справ не торкатися. Але лишити справу в повітрі ніхто не хотів: занадто вона вже поважна. Отже, ухвалено було, поперше, рекомендувати польській делегації добитися порозуміння з українськими меншостями безпосередне і, по-друге, утворено було комісію, яка має даліше розслідувати справу і дати доклад меншостевій комісії на її слідуючій сесії в жовтні місяці. До цієї комісії лорд Дікінсон призначив пані Бакер, п. п. Шульгіна і Стронського.

Проф. Шульгин що-до першого побажання підкреслив, що справа натурально мусить ходити про порозуміння між українськими меншостями на місці і поляками. Він висловив жаль, що представники меншостей українських не є присутні і що не існує їх окремої асоціації.

В дебатах було згадано не раз ім'я митрополита Шептицького, при чому п. Стронський зробив закид на адресу голови галицької церкви, що його протест проти терору прийшов запізно. Проф. Р. Смалъ-Стоцький енергійно виступив в оборону митрополита, який, не раз, виходючи з становища католицької церкви і моралі, осуджував акти терору.

Цікаво одмити, що ці дебати зробили величезне вражіння на всіх присутніх, які з великим співчуттям поставилися до українських виступів.

Один з представників великих держав, що дотепер дуже стримано ставився до українських питань, сказав, що ці дебати не тільки з'ясували становище в Східній Галичині, але загалом піднесли українську справу в цілому. Неділя 15 лютого в усякому разі була українським днем в Брюсселю.

Л. Г.

ДОДАТОК III

Відгомін дебатів в Брюсселю.

В «Ділі» від 7 березня з'явилася стаття, в якій цитувалося кілька німецьких газет, що подавали свої вражіння від дебатів в Брюсселю. Про коментарії «Діла» і про саму цю справу говориться в другій частині «Передзвони», уміщеній в цій брошюрі.

З приводу відношення німецької преси до брюссельських дебатів виникло листування між проф. О. Шульгиним і проф. Бове (Швейцарія) та панією Бакер ван Босе (Голандія). Уривки з цього листування ми тут подаємо:

З листа проф. Шульгіна до п. Бове і пані Бакер від 30 березня 1931 р.:

«Дозвольте мені потурбувати Вас такою справою: п. Аменде надрукував в Oberschlesische Kurier від 25 лютого статтю про дебати в Брюсселю з приводу становища українських меншостей в Польщі.

«Передавши зміст цих дебатів, він побажав підкреслити, не знаю за для яких саме цілей, що він був вражений поміркованістю моєї промови. Пан Аменде говорить також про якісь запити, які буцім то мені зробив і яких я зовсім не пам'ятаю.

«Так само газета «Германія» (10 лютого), передає зміст дебатів в Брюсселю в такому вигляді, наче б то між українською делегацією та делегаціями Бельгії, Швейцарії та Голандії було якесь розходження і що це ми, українці, були найбільш поміркованими.

«Туж тенденцію виявляє газета «Neue Freie Presse» у Відню, де говорилось, що «не дивлячись на заяву української делегації, що вона хоче провадити дискусію в дусі примиряючому, делегати Бельгії, Голандії та Швейцарії енергійно осудили методи пацифікації в Східній Галичині».

— Поміняючи те, що таке освітлення це відновляє правді і залишаючи, очевидно, це зробити своїм кореспондентам, п. Шульгин пише далі в своєму листі до пана Бове і пані Бакер що слідує:

«Я маю вражіння дуже прикре, що п. Аменде та певна частина німецької преси були розчаровані, чуючи, що ми висловлюємо щире побажання, щоб поляки виконали свій обов'язок супроти українських меншостей; що я кликав не до війни, а до миру поміж обома народами».

— Підкреслюючи, що становище німецької преси зробило певне враження і було використано в своїх цілях непримиримими елементами серед українців (якими саме, проф. Шульгин в листі не згадує), закінчує тим, що просить своїх кореспондентів в кількох словах висловити свій погляд на розв'язання такої тяжкої справи, як галицько-польські взаємовідносини.

Проф. Бове, що так гаряче обороняв українську справу в Брюсселю, має великий авторитет в цілій Унії завдяки глибокій переконаності своїх поглядів і щирому відданню справі Ліги Націй. Як редактор бюлетеня про меншості, що видається при Унії, п. Бове спеціально має авторитет в меншостевих справах. Студював він і українську справу, хоч на початку свого листа до п. Шульгина скромно говорить, що нашу справу він ще не досить знає, щоб мати авторитет висловлюватися по цим питанням.

Обминаючи також питання про п. Аменде, пише п. Бове далі в своєму листі (від 31 березня 1931 р.):

«Я можу в усякому разі дуже твердо сказати, що ваше поступовання в Брюсселю мені уявляється надзвичайним; ви перемогли в собі душевну біль і ваше обурення, та завдяки цьому змогли оцінити так, як то і належалося, мужність наших польських приятелів; ваше уміння володіти собою більше сприяло успіху вашої справи, ніж найбільш гострі закиди, які б ви зробили своїм противникам. Я гадаю, що було б ліпше, щоб де-які критичні зауваження були формульовані нейтральними людьми, ніж стороною безпосереднє зацікавленою (1).

В цьому полягає значіння наших асоціацій, бо ми можемо цими методами піднести дискусію в сферу дійсно високу».

І далі п. Бове переходить до майбутнього:

«Цілком певно, що громадська opinia цілого світу (оскільки вона поінформована) чекає суворого покарання всіх тих, що повинні в таких жорстоких зловживаннях владою; репарації для жертв цих зловживань безперечно необхідно зробити; нарешті, і це найголовніше, необхідно встановити в Східній Галичині режим більш справедливий. Будемо сподіва-

(1) Подаємо ці кілька речень з листа п. Бове в оригіналі:

«Je puis dire toutefois, très nettement, que votre attitude à Bruxelles m'a semblé excellente; vous avez surmonté votre douleur et votre indignation, pour apprécier, comme il le fallait, le courage de nos amis polonais; cette maîtrise que vous avez exercée sur vous-même a servi votre cause mieux que ne l'auraient fait de violents reproches. J'estime qu'il voulait mieux que certaines critiques fassent formulées par des neutres plutôt que par la partie directement intéressée».

тися, що сам польський уряд зрозуміє в своєму власному інтересі абсолютну konieczність цього».

2 квітня висилає свого листа до п. Шульгина пані Бакер ван Босе, що в Данцігу поставила українське питання, а в Брюсселю гаряче підтримала українських делегатів.

От головний уривок з її листа:

«Дорогий Пане Шульгин,

«Пан Бове був ласкавий післати мені копію своєї відповіді на вашого листа. Я сподіваюся, що Ви поставили йому те саме питання, що й мені. От же я можу вам відповісти, що я дуже охоче і цілковито приєднуюся до листа проф. Бове. Я не читала статів, що ви пригадуєте в своєму листі, і з приводу них я не можу мати жадної opinii; що ж до вашого поступовання в Брюсселю, то я вважаю його бездоганним («quant à votre attitude à Bruxelles elle me semble au dessus de toute reproches») і т. д.

Можна б було навести ще численні уривки з преси про дебати в Брюсселю, але що до оцінки подій як і що до виступу українських делегатів очевидно, що для українського читача думки цих двох осіб, проф. Бове і пані Бакер, найцінніші і найавторитетніші. Ці уривки з листування може покажуть редакції «Діла», що треба бути обережними в своїх присудах, а панове з «Розбудови Нації» може нарешті зрозуміють, що методом інсинуації далеко не в'їдеш.

ЗМІСТ

Захід чи Схід? (Замість передмови)	1
Державність чи гайдамащина? (Наші чергові завдання)	4
Прокляті питання	18
Передзвони	26

ДОДАТКИ.

1. З діяльності уряду У. Н. Р.	35
2. Справи Східньої Галичини на засіданнях комісії меншостей Унії Товариств для Ліги Націй.	36
3. Відгомін дебатів в Брюсселю	45